

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМНИНГ ХАЛҚАРО ТАЪЛИМ ҲУЖЖАТЛАРИ

Жабборова Онахон Маннаповна

Чирчиқ давлат педагогика университети доценти, педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Умарова Назокат Ташбадаловна

Чирчиқ давлат педагогика университети талабаси

Аннотация. Мақолада таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқот дастурлари, жумладан, TIMSS, STEAM, TALIS ва бошқа халқаро баҳолаш дастурлари таҳлил қилинган бўлиб, уларнинг ўзига хос хусусиятлари, усуллари, имкониятлари тақдим қилинган ҳамда бу бўйича услубий тавсиялар тизими тақдим қилинган.

Калит сўзлар: TIMSS, STEAM, TALIS, халқаро дастур, таълим, қоида, масала, йўналиш, билим, кўникма, малака, йўналиш, хусусият

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ДОКУМЕНТЫ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Джабборова Онахон Маннаповна

доцент Чирчикского государственного педагогического университета, доктор философии в области педагогических наук (PhD)

Умарова Назокат Ташбадаловна

Студент Чирчикского государственного педагогического университета

Абстракт. В статье проанализированы международные исследовательские программы в области оценки качества образования, в том числе TIMSS, STEAM, TALIS и другие международные программы оценки, представлены их особенности, методы, возможности, представлена система методических рекомендаций.

Ключевые слова: TIMSS, STEAM, TALIS, международная программа, образование, правило, проблема, фокус, знание, умение, компетенция, фокус, особенность

INTERNATIONAL EDUCATIONAL DOCUMENTS OF PRIMARY EDUCATION

Jabborova Onakhon Mannapovna

Associate Professor of Chirchik State Pedagogical University, Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)

Umarova Nazokat Tashbadalovna

Student of Chirchik State Pedagogical University

Abstract. The article analyzes international research programs in the field of educational quality assessment, including TIMSS, STEAM, TALIS and other international assessment programs, presents their specific features, methods, opportunities, and provides a system of methodological recommendations.

Keywords: TIMSS, STEAM, TALIS, international program, education, rule, issue, focus, knowledge, skill, competence, focus, feature

Кириш. TIMSS халқаро та'лим дастурида бoshlang'ich та'лим масалалари. Ўзбекистон Республикаси Президентининг топшириғи билан тайёрланиб тасдиқланган Вазирлар

Маҳкамасининг 2018 йил 8 декабрдаги 997-сон “Халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқотларни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорида [1] мамлакатимизнинг қуйидаги халқаро баҳолаш дастурларида иштирок этиши илк бор белгиланди:

1) PIRLS (Progress in international Reading and literacy study) – бошланғич 4-синф ўқувчиларининг матнни ўқиш ва тушуниш даражасини баҳолаш дастури;

2) TIMSS (Trends in international mathematics and science study) - 4 ва 8-синф ўқувчиларининг математика ва табиий йўналишдаги фанларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш дастури;

3) PISA (The programme for international student assessment) – 15 ёшли ўқувчиларнинг ўқиш, математика ва табиий йўналишдаги фанлардан саводхонлик даражасини баҳолаш дастури;

4) TALIS (The teaching and learning international survey) – раҳбар ва педагог кадрларнинг умумий ўрта таълим мактабларида ўқитиш ва таълим олиш муҳитини ҳамда ўқитувчиларнинг иш шароитларини ўрганиш дастури.

Адабиётлар таҳлили ва методологияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 11 майдаги ПФ-134-сон “2022-2026 йилларда халқ таълимини ривожлантириш бўйича Миллий дастурни тасдиқлаш тўғрисида”ги Қарори билан мазкур халқаро баҳолаш дастурлари таркибига STEAM халқаро баҳолаш дастури ҳам киритилди [2].

Мазкур халқаро баҳолаш дастурларидан TIMSS ва STEAM бевосита бошланғич синф ўқувчиларига йўналтирилганлиги учун бу ўринда уларнинг таҳлилига эътиборингизни тортаман.

TIMSS халқаро баҳолаш дастури 4 ва 8-синф ўқувчиларининг математика ва табиий фанлар йўналиши бўйича ўзлаштирган саводхонлик даражасини ҳар 4 йилда 1995 йилдан буён дунё миқёсида махсус тадқиқот асосида баҳолаб келмоқда. Мазкур тадқиқот Таълим ютуқларини баҳолаш халқаро ассоциацияси томонидан ўтказилади, биринчи босқич 4-синфда ўтказилиб, тўрт йилдан кейин 8-синфда амалга оширилади. Бунда тўрт йил ичида ўқувчиларнинг математика ва табиий фанлар йўналиши бўйича ўзлаштириш даражасининг тадрижий ривожини ўрганилади.

Ушбу халқаро баҳолаш дастурида қуйидагиларга эътибор берилади:

а) ўқувчиларнинг математика ва табиий фанлар бўйича билим даражаси;

б) ўқувчиларнинг мазкур йўналишлар бўйича ўзлаштиришини миллий таълим ва халқаро таълим тажрибалари асосида қиёсий аниқлаш;

в) ушбу йўналишлар бўйича ўқувчиларнинг ўзлаштириш бўйича ютуқларини аниқлаш ва камчиликларини белгилаш;

г) тадқиқот натижасида шу йўналишлар бўйича ўқувчиларнинг ўзлаштиришини ривожлантиришга доир тавсиялар ишлаб чиқиш.

Эътибор берилса, мазкур халқаро баҳолаш дастури асосидаги тадқиқот 4-синф ўқувчиларининг амалдаги ушбу фанлар бўйича ўзлаштириш даражасини аниқлайди ва баҳолайди:

1) математика ўқув фани бўйича;

2) табиий фанлар (Атрофимиздаги олам ва Табиатшунослик) бўйича;

3) мазкур йўналишлар бўйича ўқувчиларнинг мустақил фикрлаши, ижодий фойдаланиши ва берилган топшириқларни эркин бажариши кўникмаларини аниқлаш ҳамда баҳолаш.

Муҳокама ва натижалар. Ушбу халқаро баҳолаш дастури бўйича тадқиқотларнинг энг охиригиси 2019 йилда ўтказилган ва навбатдагиси 2023 йилда амалга оширилиши режалаштирилган. 2023 йилда ўтказиладиган халқаро тадқиқотларда илк бор мамлакатимиз ҳам иштирок этиши мўлжалланган. Шу сабабли олий педагогик таълим жараёнида бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари TIMSS халқаро баҳолаш дастури

Бўйича кўникмани эгаллаши тақозо этилади. Халқаро баҳолаш дастури асосида маҳсул ижодий Саволнома тузилиб, уни тест шаклида ўтказиш амалга оширилади. Шу сабабли ушбу халқаро тадқиқот дастурининг усуллари қуйидагилар қиради:

- ўтказилган ижодий тест натижаларини ўрганиш;
- сўровномалар асосида ўқувчиларнинг аниқланган ижодий ва ўзлаштириш лаёқатларини баҳолаш;
- халқаро тадқиқотни шаффоф ва очиқ тарзда ўтказиш.

Эътибор берилса, бу халқаро баҳолаш дастури бошланғич 4-синф ўқувчиларининг математик лаёқатини ривожлантириш ва табиий фанлар бўйича билимларини кучайтиришга йўналтирилган. Бундан асосий мақсад инновацион ривожланиш шароитида бошланғич синф ўқувчиларининг математика ва табиий фанлар бўйича кучли билим ҳамда кўникмага эга қилишдан иборат. Чунки ҳозирги замон технологиялари айнан математика ва табиий фанларнинг уйғунлигига асосан ишлаб чиқилмоқда.

Шуни таъкидлаш лозимки, мамлакатларнинг иқтисодий ривожланишидан қатъий назар TIMSS халқаро баҳолаш дастурида иштирок этаётган давлатларнинг таълим сифати бўйича муносиб ўрин эгаллаши кузатилади. Мисол учун, сўнгги бор 2019 йилда ўтказилган халқаро тадқиқотда Математика ўқув фани бўйича Сингапур, Гонгкон, Жанубий Корея ва Тайванд мамлакатларининг 4-синф ўқувчилари энг юқори ўринни эгаллаган. Шу маънода мамлакатимиз таълим тизимидаги ҳозирги ривожланиш жараёни, таълим имкониятлари ва бошланғич синф ўқувчиларининг иқтидорга эга эканлиги 2023 йилда ўтказиладиган навбатдаги халқаро тадқиқотда муносиб ўрин эгаллаш имкониятларини беради. Бунинг учун бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари ва амалиётчи ўқитувчилар ушбу халқаро баҳолаш дастури асосида ўқувчилар билан ишлашнинг инновацион методларига эга бўлиши мақсадга мувофиқ бўлади. Бу жараён ҳозирги олий педагогик таълимда бошланишини эслатиб ўтиш жоиз.

STEAM xalqaro ta'lim dasturida boshlang'ich ta'lim yo'nalishlari. Mazkur xalqaro ba'holash ta'lim dasturining nomlanishi quyidagicha: STEAM bu – S-science, T-technology, E- engineering, A- art va M-mathematics, яъни аниқ фанлар, технология, муҳандислик, санъат ва математика фанлари бўйича бошланғич синф ўқувчиларининг ўзлаштириш даражаси ва кўникмаси кўрсаткичини баҳолаш дастуридир. Амалдаги бошланғич таълимимизнинг қуйидаги ўқув фанлари STEAM халқаро баҳолаш дастурининг объекти сифатида намоён бўлади:

- 1) Математика ўқув фани;
- 2) Технология (муҳандислик асосларига эга) ўқув фани;
- 3) Мусиқа маданияти, Тасвирий санъат ҳамда Она тили ва ўқиш саводхонлиги ўқув фани;
- 4) Табиий фанлар (Атрофимиздаги олам ва Табиатшунослик) ўқув фани.

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари амалдаги ана шу ўқув фанларига STEAM халқаро баҳолаш дастури қоидаларини ва талабларини жорий этиш, унинг тадқиқотида фаол иштирок қилиш кўникмасини эгаллаши керак. Шу сабабли Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 11 майдаги ПФ-134-сон Фармони билан тасдиқланган “2022-2026 йилларда халқ таълимини ривожлантириш бўйича Миллий дастури”да амалий фаолиятдаги бошланғич синф ўқитувчиларини STEAM халқаро баҳолаш дастури асослари билан 2022-2025 йилларда ўқитиш ишлари амалга оширилмоқда, бунда 2025 йилга бориб амалий фаолиятдаги ўқитувчиларнинг 50 фоизи ана шу халқаро баҳолаш дастури бўйича тегишли билим, кўникма ҳамда малакага эга бўлиши керак. Айнан мана шу вазифа олий педагогик таълим жараёнида бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг STEAM халқаро баҳолаш дастури асосларини

чуқур ўзлаштириш вазифасини кўяди.

STEAM халқаро баҳолаш дастури Америка Қўшма Штатларининг Massachusetts технология институтида 2011 йилда ишлаб чиқилган ва амалга киритилган. Ушбу халқаро баҳолаш тадқиқотлари ҳар 8 йилда бир мартаба ўтказилади ва охириги мартаба 2014 йилда Исроил давлатининг Қуддус шаҳрида ўтказилган. 2022 йилда навбатдаги халқаро тадқиқот ўтказилиши белгиланган эди, бироқ COVID-19 пандемияси сабабли уни ўтказиш муддати ноаниқ вақтга сурилган. Бугунги кунда мана шу навбатдаги халқаро тадқиқотда қатнашиш учун дунё мамлакатларининг тайёргарлиги амалга оширилмоқда [3].

STEAM халқаро баҳолаш дастури тадқиқотида қуйидагиларга асосий эътибор қаратилади:

- а) ўқувчиларнинг табиий фанлар бўйича етук билимга эгаллиги;
- б) ўқувчиларнинг технологияларни ўзлаштириш кўникмасига эгаллиги;
- в) ўқувчиларнинг муҳандислик-ихтирочилик уқувига эгаллиги;
- г) ўқувчиларнинг санъатни тушуниши ва ижодий лаёқатга эгаллиги;
- д) ўқувчиларнинг математик саводхонлигини юқори даражага эга эканлиги.

Шу сабабли олий педагогик таълим жараёнида ўқувчиларда ана шу асослар бўйича билим, кўникма ва малакани шакллантириш асослари бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари томонидан ўзлаштирилиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Эътибор берилса, ушбу халқаро баҳолаш дастурлари олий педагогик таълим жараёнида бир неча янгиликларни амалга оширишни тақозо этади. Бизнинг ёндашувимизга кўра бундай янгиликларнинг асосийлари қуйидагилардан иборат:

- 1) мажбурий (мутахассислик) ва танлов фанлари TIMSS ва STEAM халқаро баҳолаш дастурларини ўрганиш мавзулар билан бойитилиши;
- 2) мустақил таълим ва махсус курслар ташкил қилиб, улар воситасида бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг мазкур халқаро баҳолаш дастурлари билан қуроллантириш;
- 3) бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини ушбу халқаро баҳолаш дастурлари бўйича илмий изланишлар олиб боришга жалб этиш.

Бундай ёндашув ва уларни амалга ошириш олий педагогик таълим жараёнида профессионал бошланғич синф ўқитувчиларини тайёрлаш имкониятларини кенгайтиради. Чунки бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларимиз миллий педагогикамиз асослари бўйича етарли даражада билимга эга, энди навбат уларни халқаро баҳолаш дастурлари билан ишлаш малакаларини шакллантиришгадир. Шу сабабли мазкур масала бўйича устозларнинг ва мутахассисларнинг ҳамкорлигини йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ бўлади.

TALIS халқаро дастурида бoshlang'ich ta'lim qoidalari. 2001 йилда Жаҳон Иқтисодий Ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти томонидан TALIS халқаро баҳолаш таълим дастури ишлаб чиқилиб, мамлакатлар келишувига тақдим этилди. TALIS – (Teaching and Learning International Survey), яъни ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлигини баҳолаш халқаро дастури ҳар 6 йилда бир мартаба ўтказилади. Сўнгги мартаба тадқиқот шаклидаги мазкур дастур 2008 йилда ўтказилган бўлиб, унда жаҳон мамлакатларидан 48 таси иштирок этган. Бу дастур ўзига хос тадқиқот шакли бўлиб, унда қуйидагилар ўрганилади ва баҳоланади:

- 1) ўқитувчилар фаолияти;
- 2) ўқитувчиларнинг иш шароити;
- 3) мактабдаги таълим муҳити.

Эътибор берилса, мазкур халқаро баҳолаш таълим дастури – тадқиқотининг дастлабки талаби ўқитувчилар фаолиятини ўрганишдир. Бунда ўқитувчилар фаолияти

деганда қуйидагилар ўрганилишини таъкидлаб ўтиш лозим:

- а) ўқитувчининг касбий билим ва кўникма даражаси;
- б) ўқитувчининг таълим ва тарбия бериш маҳорати;
- в) ўқитувчининг касбий фаоллиги.

Шу сабабли мазкур талаблар бўйича бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг нисбатан тайёргарликка эга бўлиши тақозо этилади. Мазкур дастурнинг дастлабки талаби ўқитувчининг касбий билим ва кўникма даражасини ўрганишдир. Кузатишлар шуни кўрсатадики, бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида касбий билим, кўникма ва таълим-тарбия бериш маҳорати қутилган даражада шаклланган, айти пайтда, уларнинг касбий фаоллиги бўйича мураккабликларга учраши кўзга ташланади. Шу сабабли ҳафталик амалиёт жараёнида бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг касбий фаоллик кўникмасини чуқур эгаллаши мақсадга мувофиқ бўлади. Бунда касбий фаоллик деганда ўзининг лаёқатларини қулай ва мақбул услубда намоён қилиши тушунилиши керак. Демак, бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг касбий фаоллик кўникмаларини эгаллаши уларнинг мустақил хатти-ҳаракатларига боғлиқдир.

TALIS халқаро баҳолаш таълим дастурининг иккинчи талаби бу ўқитувчининг иш шароитини ўрганишдир. Унга кўра, ўқитувчи фаолият юритаётган таълим муассасасининг моддий-техник имкониятлари, жиҳозланиш даражаси, ўқитувчи учун яратилган шарт-шароитлар, замонавий ахборот-ресурс марказининг мавжудлиги кабилар ўрганилади. Таъкидлаш лозимки, бугунги кунда мамлакатимиз умумий ўрта таълим мактаблари, жумладан, бошланғич синф ўқув хоналари мазкур нуқтаи назардан замонави даражада такомиллаштирилиб борилмоқда. Мисол учун, кейинги йилларда ўқитувчининг иш шароити учун муҳим ҳисобланган меҳнатга ҳақ тўлаш тизими такомиллаштирилиб, Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожланиш Стратегиясига биноан “меҳнатга муносиб ҳақ тўлаш” вазифаси белгиланган ва 2026 йилга бориб ўқитувчиларнинг ойлик маоши ўртача минг АҚШ доллори эквивалентини ташкил этиши керак. Ёки, мамлакатимиз умумий ўрта таълим мактаблари замонавий даражадаги ахборот-ресурс марказларига эга. Эслатиб ўтиш жоизки, 2022-2023 ўқув йилидан бошлаб умумий ўрта таълим мактаблари дарсликларидан бепул фойдаланиш тизими жорий этилди. Буларнинг барчаси бошланғич синф ўқитувчисининг иш шароитини бугунги кун талаблари асосида таъминлашни назарда тутди. Шунингдек, бошланғич синф ўқитувчиларининг меҳнат таътили даврида ёки зарурий ҳолларда даволаниш ва профилактик-дам олиш масалаларини ҳал этиш бўйича тизимли ишлар амалга оширилмоқда. Эътибор берилса, мамлакатимизнинг умумий ўрта таълим мактабларида ўқитувчилар, жумладан, бошланғич синф ўқитувчилари учун муносиб иш шароити яратиш жараёни амалга оширилмоқда.

TALIS халқаро баҳолаш таълим дастурининг учинчи ўрганиш объекти – бу мактабдаги таълим муҳитини ўрганишдир. Бу ўринда “таълим муҳити” деганда умумий ўрта таълим мактабларидаги таълим берувчиларнинг аҳиллиги, таълим ва тарбия олувчилар билан ҳамкорлиги, ота-оналар ҳамда таълимдан манфаатдор муассасалар билан биргаликдаги фаолияти назарда тутилади. Шу жиҳатдан умумий ўрта таълим мактабларимизда, жумладан, бошланғич синфларда мазкур жараён бўйича ўзига хос педагогик, ҳамкорлик ва биргаликда ҳаракат муҳити мавжудлигини таъкидлаш лозим. Бунинг натижасида ўқув фанларини интеграциялаб ўқитиш, тарбиявий тадбирларни кенг ҳамкорликда ташкил этиш ва таълим жараёнига жамоатчиликни фаол жалб этиш имкониятларига эга бўлинмоқда. Шу жиҳатдан бошланғич синфлардаги таълим муҳити бизнинг ёндашувимизга кўра, барча талаблар ва мезонларга жавоб беради.

Эътибор берилса, TALIS халқаро баҳолаш таълим дастури – тадқиқоти ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, унинг асосий мақсади ўқитувчилар учун муносиб шарт-

шароит яратиб беришдан иборат. Мазкур дастурнинг навбатдаги тадқиқоти 2024 йилда ўтказилади ва унда мамлакатимиз ҳам иштирок этиш таклифини билдирган. Ўтказиладиган навбатдаги ўрганишда жаҳон бўйича 200 та таълим муассасаси, 4000 нафар ўқитувчи ва 200 нафар мактаб директори қатнашиши кўзда тутилган. Мамлакатимизнинг мазкур тадқиқот жараёнида фаол иштирок этиши мўлжалланмоқда. Бунинг учун мамлакатимизда методик, молиявий ва амалий имкониятлар етарли ҳамда ўқитувчиларнинг касбий етуклиги ҳам талабларга жавоб беради [4].

Хулоса. Шундай қилиб TIMSS, STEAM ва TALIS халқаро баҳолаш таълим дастурлари ҳамда тадқиқотлари ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, улар жаҳон мамлакатлари таълим тизимини бугунги талаблар асосида ривожлантиришга қаратилган. Шу сабабли олий педагогик таълим жараёнида бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг мазкур дастурларни чуқур ўрганиши мақсадга мувофиқ бўлади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 8 декабрдаги 997-сон “Халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқотларни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. // www.ziyounet.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 11 майдаги ПФ-134-сон “2022-2026 йилларда халқ таълимини ривожлантириш бўйича Миллий дастурни тасдиқлаш тўғрисида”ги Қарори. // www.ziyounet.uz.
3. Жабборова О.М. Бошланғич таълим методикасининг янги назарий масалалари. – Тошкент, 2022.
4. Жабборова О.М., Умарова З.А. Бошланғич таълимда “Тарбия” фанини ўқитиш методикаси. – Тошкент, 2022.